

Udhibiti wa Fasihi Afrika Mashariki na Athari zake kwa Waandishi na Utunzi

*Enock Matundura*¹

Chuo Kikuu cha Chuka, Kenya

&

*Allan Mugambi*²

Chuo Kikuu cha Chuka, Kenya

DOI: <https://doi.org/10.56279/mulika.na41t2.4>

Ikisiri

Fasihi ni chombo na nyenzo muhimu katika kuikosoa, kuikomboa na kuelekeza jamii yoyote iwayo. Katika Afrika Mashariki, waandishi wa fasihi wameitumia sanaa hiyo pamoja na uanaharakati wao kuikosoa na kuikomboa jamii, miongoni mwa mengine. Ngugi wa Thiong'o ni miongoni mwa waandishi wanaotumia fasihi kukemea maovu katika jamii hasa utawala mbaya na kushindwa kwa serikali kutatua matatizo yanayoikabili jamii. Katika riwaya yake ya *Matigari*, Ngugi anakemea uporaji wa ardhi ulioteklezwa katika vipindi vya utawala wa serikali za marais Jomo Kenyatta na Daniel Arap Moi, wizi wa pesa za umma, na umaskini uliokithiri nchini Kenya. *Matigari* ilipigwa marufuku na serikali naye Ngugi wa Thiong'o akakimbilia uhamishoni Marekani mnamo miaka ya 1980. Waandishi wengine waliojikuta matatani kwa sababu ya maandishi na uanaharakati wao wa kisiasa ni pamoja na Abdilatif Abdallah (*Kenya Twendapi?*), Katama Mkangi (*Walenisi*), na Alamin Mazrui (*Kilio cha Haki*). Katika udhibiti wa kidini, riwaya ya *Rosa Mistika* (Euphrase Kezilahabi), kwa mfano, iliwahi kupigwa marufuku nchini Tanzania kwa madai kwamba ilikuwa 'chafu' na hivyo basi kupotosha maadili ya jamii. Lengo la makala haya ni kujadili mbinu na aina za udhibiti wa fasihi andishi ambazo aghalabu hutumiwa na wachapishaji na vyombo vya dola. Aidha, makala yanatathmini athari za sera ya udhibiti kwa waandishi binafsi na maoni yao kuhusu udhibiti na jinsi ya kuikwepa sera hiyo kandamizi.

1.0 Utangulizi

Mnamo mwaka 2007, mmoja wa waandishi wa makala haya alipokuwa mwandishi wa habari wa gazeti la *Taifa Leo*, Mhariri Mkuu alimtwika jukumu la kumtafuta Mwenda Mbatiah³, mshindi wa Tuzo ya Fasihi ya Wahome Mutahi⁴ wakati huo. Lengo la kumtafuta lilikuwa kumhoji ili aandike makala kuhusu ushindi huo katika safu ya 'Lugha na Fasihi' kwenye gazeti hilo. Katika mahojiano baina ya mwanaha-

¹ Barua pepe: mwagechure@gmail.com

² Barua pepe: mugambi2050@gmail.com

³Ni mhakiki wa fasihi, mnadharia na mwandishi wa riwaya na hadithi fupi za Kiswahili.

⁴ Hutolewa mara moja baada ya miaka miwili na Chama cha Wachapishaji cha Kenya (KPA) nchini Kenya kwa waandishi wanaotunga kazi za fasihi zenye ucheshi.

bari huyo na Mwenda Mbatiah, mwanahabari alimtaka aeleze kinagaubaga sababu au misukumo yake ya kutunga tungo za kifasihi. Mwenda Mbatiah alisema:

[...] Mimi hutumia kalamu yangu kuangazia maovu katika jamii hasa utawala mwovu, ufnisadi uliokithiri, maovu ya ukabila na ubaguzi wa kijinsia [...] Nina shaka iwapo kizazi cha waandishi walioshika hatamu za utunzi kutoka kwa kizazi cha watunzi wa enzi ya Ngugi wa Thiong'o na wenzake wanaandika kazi ambazo zina 'makali' ya kutosha kuweza kuteka makini ya serikali zilizopo mamlakani [...] Sidhani ikiwa kuna mwandishi yeyote nchini Kenya ambaye amewahi kujipata matatani kwa sababu ya maandishi yake jinsi Ngugi wa Thiong'o alivyojipata mashakani kwa kuandika kazi kama vile *Matigari ma Njiruungi* (Matundura, 2011:25).

Maoni ya mwandishi huyu yanashadidia ukweli kwamba fasihi inaweza kuwa chombo, silaha au nyenzo ambayo waandishi wengi wanaweza kuitumia ili kusawiri maovu mbalimbali katika jamii. Hata hivyo, maoni haya yanazua msururu wa maswali. Je, watunzi wa tungo za kifasihi nchini Kenya (na Afrika Mashariki) wanatunga kazi zisizokuwa na makali ambazo haziishughulishi serikali au watawala kwa namna yoyote? Je, demokrasia imekua kiasi kwamba tungo za fasihi kama vile *Vipanya vya Maabara* zinazosawiri masuala mazito ya kisiasa, hazihusishi mifumo ya kiutawala na kuikosoa?

Maswali haya si rahisi kuyajibu. Hata hivyo, majibu yanaweza kupatikana kwa kutalii mazingira ya kisiasa, kiuchumi na kijamii yaliyosawiriwa na watunzi kama Ngugi wa Thiong'o, Ngugi wa Mirii, Micere Githae Mugo, Abdilatif Abdalla, Katama Mkangi, Alamin Mazrui, Shaaban Robert, na Euphrase Kezilahabi sambamba na sera ya udhibiti. Wamitila (2003:249) anafafanua kuwa 'udhibiti (wa maandishi)' ni:

... sifa ya kuyadhibiti maandishi ya kifasihi inayohusishwa na tawala za kimabavu ambazo zinaubana uhuru wa kimaandishi na kusoma. Katika historia ya maendeleo ya fasihi, kuna vitabu vingi ambavyo vimewahi kupigwa marufuku kutokana na sababu mbalimbali: za kisiasa, kiuchumi, kiutamaduni, kimaadili n.k. Mfano wa kazi moja iliyopigwa marufuku katika mataifa mengi ni riwaya ya kiusasaleo ya Salman Rushdie ya *The Satanic Verses* ambayo ilipigwa marufuku kwa sababu za kidini. Riwaya ya E. Kezilahabi ilipigwa marufuku nchini Tanzania katika miaka ya sabini pamoja na *Jando na Unyago* cha J. Mamuya na novela za D. Maillu kwa sababu zilizodaiwa kuwa za kimaadili. Hata hivyo, upigwaji wa marufuku wa *Rosa Mistika* uliondolewa baadaye.

Katika kushadidia fasili ya sera ya udhibiti, Ngugi wa Thiongo (2003:54) kwenye makala yake 'Licence to Write: Encounters with Censorship' anaandika:

Censorship is an act of regulating the shape, form, and content of ideas by religious or secular authority with powers to initiate and carry out punitive measures in the name of higher moral good of a group,

community or nation. It involves the evaluation of an intellectual product by a set of moral needs.

Udhibiti ni kitendo cha kurekebisha umbo, mtindo na mawazo yaliyomo katika kazi unaotekelezwa na dini au mamlaka yenye nguvu kuanzisha au kutekeleza hatua za kuadhibu kwa lengo la kudumisha maadili ya hali ya juu ya kundi fulani la watu, jamii au taifa. Hali hii inahusisha kutathmini mawazo yaliyomo katika kazi fulani kwa kutumia vigezo fulani vya kimaadili (Tafsiri yetu).

Kutokana na maelezo ya Wamitila na Ngugi, tunaweza kusema kuwa udhibiti ni sera ya serikali kupitia vyombo na taasisi zake mbalimbali kuchunguza na kuchuja maandishi yanayofikiriwa kutofaa, yenye ‘uchafu’ au kashfa au maandishi yasiyoruhusiwa kuifikia hadhira ya wasomaji kwa misingi ya kisiasa, kimaadili au kidini. Kwa hiyo, kudhibiti maandishi, hususani ya kifasihi au maandishi yoyote yale, ni kuyachunguza kwa lengo la kuyakandamiza au kufuta taarifa kwenye maandishi hayo ambayo huenda haikubaliki kulingana na maoni, mitazamo au vigezo vya asasi au vyombo vya dola vinavyohusika.

2.0 Historia Fupi ya Udhibiti wa Maandishi

Udhibiti wa maandishi au fasihi ni suala ambalo limekuwapo kwa muda mrefu. Kwa mujibu wa Jonathon, G. na Nicholas, J.K. (2005), mojawapo ya matukio ya kihistoria kuhusu udhibiti wa fasihi lilitokea nchini China katika Utawala wa Mfalme Qin Shi Huangdi. Katika hatua ya kupinga falsafa ya Confucius alitoa amri kwamba vitabu vyote vilivyohusu falsafa na fikra za Confucius viharibiwe (ingawa nakala moja ya kila kitabu ilihifadhiwa kwenye Maktaba ya Taifa ya China) kwa lengo la kudumisha mamlaka yake ya kisiasa. Mtaalamu huyu anadai kwamba hili ndilo tukio la kwanza kurekodiwa ambalo lilihusu harakati ya kiwango kikubwa ya kudhibiti maandishi na tukio hilo limekuwa likirudiwarudiwa katika kipindi kizima cha historia.

Halikadhalika, mtaalamu huyu anasema kwamba udhibiti wa fasihi ulionekana Ulaya katika Zama za Kati⁵. Katika kipindi hicho, mataifa mengi na madhehebu ya kidini yalikuwa yakipigania mamlaka. Kwa hiyo, vitabu vingi kama vile *Biblia* na *Kurani* vilishambuliwa na viongozi wa kidini na wanasisia. Miongoni mwa maandishi yaliyopigwa marufuku katika kipindi hiki ni orodha iliyoitwa *Index Librorum Prohibitorum*⁶ iliyotolewa na Kanisa Katoliki. Katika mataifa mengi, iliwawia vigumu watu wasiokuwa wafuasi wa dini ya Kikatoliki kupata nakala za vitabu hivyo.

⁵Katika historia ya Ulaya, Kipindi cha Zama za Kati (Middle Ages) kilidumu kuanzia karne ya 5 hadi karne ya 15. Kilianza na kuporomoka kwa Himaya ya Warumi na kuungana na Kipindi cha Mwamko (Renaissance) na Kipindi cha Uvumbuzi.

⁶Katika Kilatini, hii inamaanisha orodha ya vitabu visivyoruhusiwa au visivyokubalika kusomwa.

Kipindi kingine cha udhibiti kilidhihirika katika enzi ya utawala wa Kinazi nchini Ujerumani. Katika kipindi hiki vitabu, vingi vyenye maudhui yaliyokosoa watawala viliteketezwa hadharani mbele ya umma. Hafla za uteketezaji huu mara nyingi ziliandaliwa na wanafunzi na wasomi au maprofesa waliounga mkono vuguvugu la itikadi na sera za Kinazi. Maandishi mengi yaliyoharibiwa yalikuwa yale yaliyoandikwa na waandishi Wayahudi au yaliyokuwa na sera za kikomunisti. Kama ilivyokuwa kwa Kanisa Katoliki, Chama cha Nazi, kwa kutumia *Reichsministerumfür Volksaufklärung und Propaganda*⁷, kiliandaa orodha ya vitabu na maandishi yaliyopigwa marufuku. Kitengo hiki pia kilikuwa na tawi lililojijhusisha na utamaduni ambalo lilitoa leseni zilizohusu fasihi, muziki, sanaa, uandishi wa habari, filamu, na redio. Hatua hii ilihakikisha kwamba taarifa zilizokubalika na utawala wa Kinazi ndizo ziliufikia umma.

Sehemu hii ya makala imeonesha kuwa udhibiti wa maandishi si jambo geni bali una historia ndefu ulimwenguni na umekuwa ukitekelezwa kwa kipindi kirefu katika nyanja za siasa na dini kwa lengo la kudumisha masilahi au malengo fulani ya watawala au dini fulani. Makala yanapiga hatua kuonesha mbinu na aina mbalimbali za udhibiti ambazo zinafahamika.

3.0 Mbinu za Udhibiti wa Maandishi

Kuna mbinu mbalimbali, kama zinavyoelezwa katika *Encyclopedia of Censorship* (toleo jipya), zinazoweza kutumiwa na mamlaka na vyombo vya dola katika kutekeleza sera ya udhibiti wa maandishi. Katika makala haya, tunaangazia aina tisa za udhibiti. Kadhalika, tumetoa mifano inayofahamika ili kushadidia ukweli wa mbinu husika na jinsi inavyotekelezwa.

- i. Kuzuia: mbinu hii hutumiwa kuzuia maandishi kabla hayajachapishwa. Lengo la mbinu hii ni kusitisha maandishi ambayo yanaonekana au kuaminika hayafai kuufikia umma au hadhira ya wasomaji. Uzuiaji kabla ya kuchapishwa hufanyika kwa kuhakiki na kuchunguza maandishi kabla ya kuchapishwa. Mwandishi au waandishi huwasilisha kazi yao kwa kundi fulani kwa minajili ya kupewa idhini kabla ya kuruhusiwa kusambazwa kwa umma (Ifeduba, 2018).
- ii. Serikali au ukiritimba wa kundi fulani linalotetea au kudumisha masilahi fulani: kama ilivyo katika mbinu ya kuzuia, aina hii ya udhibiti wa maandishi mara nyingi inahusisha ofisi au asasi fulani ya serikali, kundi la kidini lenye mamlaka ya kumiliki vyombo au mashirika ya uchapishaji (Uduak na Umoh, 2017).
- iii. Kuharibu: aina hii ya udhibiti huhusu kuharibu vitabu na maandishi mengine kabla au baada ya kuchapishwa ili kuzuia vitabu au maandishi hayo kufikia umma au kuchapishwa upya. Hili hutekelezwa kwa kuteketeza maandishi au

⁷ *Wizara ya Reich ya Uhamasishaji wa Umma na Propaganda.

kuchanachana kazi husika (Ifeduba, 2018). Mbinu hii iliwahi kutumiwa na serikali ya Kenya dhidi ya Kampuni ya Uchapishaji ya East African Educational Publishers iliyokuwa inataka kutoa kitabu cha Ngugi wa Thiong'o kitiwacho *Matigari ma Njiruungi* (1987). Mchapishaji wa Ngugi, Chakava⁸ (2013:32) anasema:

[...] Nilikuwa ninapokea vitisho kwa muda, na nikawa ninaandamwa na watu nisiowajua, lakini nilipata pigo kubwa mnamo 1987 tulipochapisha *Matigari ma Njiruungi*. Maafisa wa serikali walitwaa nakala 700 za kitabu hicho na kuniambia nidai (pesa) kutoka ikulu (ya rais Moi) [...] Halafu siku moja, walinishambulia nikiwa barabarani, na kunivunja kidole changu kidogo cha mkono wa kulia.

- iv. Usimbaji (*encryption*): katika mtindo huu wa udhibiti, maandishi hudhamiriwa kufikia hadhira au kundi fulani la wasomaji wachache, hasa kwa kubadilisha lugha na kufanya maandishi kuwa magumu kueleweka au kuchochea kwa makusudi hamu ya kutosoma kwa kundi fulani nje ya lile linalolengwa na maandishi husika. Kwa mfano, vitabu vingi vya zamani na majarida kuhusu taaluma ya utabibu viliandikwa kwa Kilatini kwa sababu iliaminika kwamba si watu wengi waliokuwa na uwezo wa kusoma na kuelewa Kilatini. Ingawa hili lilifanywa kwa sababu kadhaa, mojawapo ya maelezo ya msingi kuhusu hali hiyo ilikuwa kuyafanya maandishi hayo yasiwafikie watu wengi pamoja na kuhakikisha kwamba ni watu wachache wenye hadhi na viwango fulani vya elimu ndio wangeweza kusoma maandishi hayo.
- v. Uondoaji (*omission*): katika mbinu hii ya udhibiti, sehemu au maelezo fulani katika kazi fulani ya kifasihi ambayo yanafikiriwa kuwa hayafai huondolewa kabla ya kazi fulani kuchapishwa. Mbinu hii mara nyingi huathiri matini asilia. Mbinu hii huruhusu kuondolewa kwa kiasi fulani cha matini kwa msingi kwamba kuondoa sehemu kubwa ya matini kunaweza kufanya kazi au maandishi kutoweza kusomeka kwa sababu ya kuvurugika.
- vi. Utakasaji (*sanitization*): aina hii ya udhibiti inahusu kuacha nje au 'kutakasa' matini si tu kwa kuondoa, bali pia kwa kubadilisha maneno, sentensi au sehemu, aya au hata sura za matini iliyokwishachapishwa kuwa 'mpya' kabisa kwa kutumia maneno yanayofikiriwa au kudhaniwa kuwa hayakeri au kuudhi. Kwa mfano, neno "nigger" linaweza kubadilishwa kuwa "black man" kwenye matini au kihisishi "fuck" linaweza kubadilishwa kwa kuandikwa upya kuwa "damn!"

Kitabu chenye anwani *Blood Ties* kilichoandikwa na mwandishi wa Afrika Kusini, Zimkitha Mlanzeli, kiliondolewa kwenye maduka ya Text Book Centre jijini Nairobi mnamo Septemba 2019 kwa madai ya kutumia lugha 'chafu'. Taasisi ya

⁸ Huyu ni mwasisi na mmiliki wa kampuni ya uchapishaji ya East African Educational Publishers.

Ukuzaji wa Mitaala ya Kenya (KICD), miongoni mwa asasi zinazodhibiti maandishi na vitabu vinavyotumika katika mfumo wa elimu ya shule za msingi na upili nchini Kenya, ilitoa taarifa ifuatayo kuhusu kuondolewa kwa kitabu hicho:

This book is not approved by KICD. It is not listed in the Orange Book that schools should use for teaching and learning. Not all books in the market are approved ... we have been forced to respond to concerns raised about the content in books imported into the country

Kitabu hiki hakijaidhinishwa na KICD. Hakijaorodheshwa kwenye Orange Book⁹, orodha ya vitabu vinavyopaswa kutumiwa katika ufundishaji na ujifunzaji. Si vitabu vyote vinavyouzwa nchini Kenya vimeidhinishwa na Taasisi... Tumelazimika kujibu malalamiko yanayoibuliwa kuhusu maudhui ya vitabu vinavyoagizwa kutoka nje ya nchi (Tafsiri yetu).

Kufuatia hatua hiyo, duka la vitabu la Text Book Centre jijini Nairobi liliacha kuuza kitabu hicho. Wamiliki wa duka hilo walitoa taarifa kwa vyombo vya habari iliyosema:

Text Book Centre believes in upholding high moral standards and raising generations of responsible citizens who are not only educated but ethical. We endeavor to stock and distribute merchandise that reflects the same and we have done so for the last 55 years.

Text Book Centre inaamini katika kudumisha viwango vya juu vya uadilifu katika kuuza vizazi vya wananchi ambao si tu wameelimika bali pia wenye maadili. Tunafanya jitihada kuuza vitabu ambavyo vinaakisi mambo hayo kama ambavyo tumefanya kwa muda wa miaka 55 (Tafsiri yetu).

- vii. Udhibiti wa kibunifu: mbinu hii huhusisha uandishi upya wa matini na wadhibiti wenyewe na kubadilisha matini kabisa kiasi kwamba wadhibiti wanaweza kuwa waandishi wenza (iwapo wanajulikana).
- viii. Orodha ya kupiga marufuku: mbinu hii inahusisha kuandaa orodha ya vitabu au maandishi ‘yasiyofaa’ na mtu binafsi au kundi la watu na kuwasilishwa kwa orodha hiyo katika maktaba au maduka ya kuuza vitabu katika eneo au nchi ambapo vitabu hivyo vimepigwa marufuku na mamlaka, asasi au serikali. Kwa mfano, kitabu chenye anwani *Rogue Ambassador: An African Memoir* (Smith Hempstone, 1997) kilipigwa marufuku na utawala wa Moi nchini Kenya. Maduka ya kuuza vitabu nchini Kenya yalionywa dhidi ya kuuza kitabu hicho ambacho kilikosoa utawala wa Kenya mnamo miaka ya 1990.
- ix. Kuharamisha (*criminalization*): mbinu hii ya udhibiti ni njia ya kuzuia inayotumia sheria kuwavunja moyo waandishi wasiandike kuhusu mada

⁹ Kitabu hiki kina jalada la rangi ya chungwa na hivyo kinarejelewa kama *Orange Book*.

ambazo mamlaka za serikali zinahisi kwamba haziruhusiwi au kukubalika. Ikiwa waandishi watakiuka sheria hiyo na kuandika kazi za aina hiyo, wanaweza kufungwa au hata kuuawa.

Katika sehemu hii ya makala, tumeonesha mbinu au aina mbalimbali za udhibiti na kutoa mifano pale ambapo tulikuwa nayo. Hata hivyo, ni muhimu kutaja kwamba mbinu hizi zinaingiliana. Kwa hiyo, udhibiti unaweza kutekelezwa kwa mbinu moja au zote kwa pamoja. Sehemu ya makala inayofuata inaangazia athari za udhibiti kwa waandishi wa fasihi Afrika Mashariki hasa kwa kujadili tajriba za waandishi teule kuhusiana na sera ya udhibiti. Kwa kuwa udhibiti ni suala la kilimwengu, makala haya yanatoa na kurejelea mifano ya waandishi wengine ambao wanatoka nje ya Afrika ya Mashariki.

4.0 Tajiriba za Waandishi teule Kuhusiana na Sera ya Udhibiti

Kauli ya Chinua Achebe kuhusu nafasi ya mwandishi katika jamii inatupa msingi mzuri wa kufanikisha mjadala kuhusu udhibiti wa fasihi. Achebe (1975:78) anasema:

It is clear to me that an African creative writer who tries to avoid the big social and political issues of the contemporary Africa will end up being completely irrelevant like that absurd man in the proverb who leaves his house burning to pursue a rat fleeing the flames

Ni bayana kwangu kwamba mwandishi wa kazi za ubunifu wa Kiafrika ambaye hujaribu kukwepa masuala muhimu ya kisiasa na kijamii yanayoisibu Afrika ya sasa atakuwa amepotoka kabisa kama mtu mpumbavu katika methali anayeacha nyumba yake ikiungua ili kumwandama panya anayezikimbia ndimi za moto huo (Tafsiri Yetu).

Ili kuangazia suala la udhibiti wa fasihi na athari zake kwa fasihi yenyewe na waandishi binafsi, tumewateua Ngugi wa Thiong'o, Alamin Mazrui, Euphrase Kezilahabi, Abdilatif Abdalla, na Katama Mkangi. Waandishi hawa wameteuliwa kwa sababu zifuatazo: mosi, waandishi hawa wana mazoea ya fasihi na wamechangia sana katika uwanja huo. Pili, baadhi ya watunzi hawa walijitokeza kama wanaharakati waliokuwa katika mstari wa mbele kukosoa serikali za mataifa yao. Hivyo basi, kuna uwezekano mkubwa kwamba tungo zao zinaakisi uanaharakati huo. Tatu, tungo za waandishi hawa zinaegemea sana itikadi ya Umaksi. Katika kushadidia nafasi ya wasomi waandishi katika mapambano na ukombozi wa jamii zao, Shivji (2012:2) anasema:

Kuna wasomi ambao kazi yao ni kuhalalisha hali ilivyo (status quo), yaani utawala wa ukandamizaji kwa nadharia ya maandishi yao; hao ni wengi na wana nguvu. Lakini wako pia wasomi na wanazuoni, japo ni wachache, ambao hujitolea kuleta mabadiliko kwa manufaa ya walio wengi – hujenga hoja, fikra, mawazo, na matunaini; hueneza itikadi na fikra za ukombozi na huamsha nguvu za kitabaka za ukombozi wa wanyonge. Huu ndio ukweli kuhusu harakati za kitabaka. Silaha kubwa

ya mwanazuoni ni kalamu. Mwanazuoni mwenye msimamo wa ukombozi wa wanyonge hana budi aitumie kalamu yake, kila anapopata nafasi, au asipopata, ainyakue nafasi ya kutetea maslahi ya wanyonge kwa maandishi yake.

Tunaamini kwamba maelezo haya ya Shivji kuhusu wasomi na maandishi na nafasi yao katika mapambano ya ukombozi katika jamii yanatoa taswira kamili ya maandishi tunaowazungumzia katika makala haya. Hata hivyo, isidhaniwe kwamba hawa ndio watunzi pekee Afrika Mashariki ambao kazi zao zimewahi kukabiliwa na udhibiti. Kuna maandishi wengine kama vile David Maillu ambaye kazi zake pendwa kama vile *Unfit for Human Consumption, After 4.30*, na *My Dear Bottle*¹⁰. Nje ya Afrika Mashariki, mfano mashuhuri ni mwandishi Salman Rushdie ambaye aliandika riwaya ya *Satanic Verses* (1988). Kazi hii imetumia kiunzi cha maisha ya Mtume Muhammad. Kazi ilipochapishwa nchini Uingereza mnamo 1988, iliwapata Waislamu wengi kumshutumu Salman Rushdie kwa madai ya kukufuru. Mnamo 1989, kiongozi wa Iran Ayatollah Ruhollah Khomeini alitoa amri ya *fatwa* kuwataka Waislamu wamuuze Rushdie. Mauaji kadha, majaribio kadha ya mauaji na mashambulizi kwa mabomu vilitokea kwa minajili ya kuipinga riwaya hiyo. Serikali ya Iran iliunga mkono *fatwa*¹¹ hiyo hadi mwaka 1998 wakati serikali iliyoshika hatamu ya Rais Mohammad Khatam iliposema kwamba haikuwa inaunga mkono tena suala la kumuua Rushdie. Hata hivyo, *fatwa* hiyo bado ipo. Masaibu yaliyomkabili Salman Rushdie yanatokana na udhibiti wa maandishi unaotekelezwa na asasi za kidini. Mfasiri wa kazi hiyo kwa lugha ya Kijapani aliuawa kwa kudungwa kisu mjini Tokyo, huku mchapishaji wake nchini Norway akiuawa kwa kupigwa risasi mjini Oslo. Aidha, mfasiri wa kazi hiyo kwa lugha ya Kiitaliano vilevile aliuawa kwa kudungwa kisu na umati wa watu waliokuwa wakitaka awaeleze alikokuwa amejificha Salman Rushdie.¹²

Tajiriba ya Salman Rushdie, baada ya kuchapishwa kwa riwaya yake ya *Satanic Verses*, na maandishi wengine ambao tumekwisha wataja zinaakisi mwangwi wa masaibu yaliyowahi kumkumba Ngugi wa Thiong'o chini wa utawala wa serikali ya Jomo Kenyatta aliyetawala Kenya kati ya miaka ya 1964 hadi 1978 na Daniel Arap Moi aliyetawala Kenya kati ya miaka ya 1978 hadi 2002. Ngugi wa Thiong'o (1981:2) anaandika:

I am told, for instance, that some time in December 1977, two gentlemen very highly placed in government flew to Mombasa and

¹⁰Vitabu hivi vilikuwa maarufu sana mnamo miaka ya 1970 kiasi kwamba mnamo 1976, serikali ilivipiga marufuku kwa misingi kwamba havikutumia tasfida katika kuelezea masuala ya ngono.

¹¹Hii ni hukumu au uamuzi unaotolewa na kiongozi wa dini ya Kiislamu.

¹²Taz. makala ya Ali Mazrui, 'Satanic Verses or a Satanic Novel? Moral Dilemmas of the Rushdie Affair' Katika *Third World Quarterly*, Juz. 12., 1 (Jan., 1990), kur. 116-139 : Taylor & Francis Ltd.

*demanded an urgent audience with Jomo Kenyatta. They each held a copy of *Petals of Blood* in one hand, and in the other, a copy of *Ngaahika Ndeenda*. The audience granted, they then proceeded to read to him out of context of course, passages and lines and words allegedly subversive as evidence of highly suspicious intentions. The only way to thwart those intentions – whatever they were – was to detain him who harboured such dangerous intentions, they pleaded. Some others had sought outright and permanent silencing, in the manner of J.M. Kariuki, but on the second thoughts this was quashed for ‘national stability’. And so to detention I was sent!*

Kwa mfano, nimefahamishwa kwamba mnamo Desemba 1977, watu wawili wenye mamlaka serikalini waliabiri ndege hadi Mombasa na kutaka waonane na Jomo Kenyatta kwa dharura. Kila mmoja alikuwa na nakala ya vitabu vyangu, *Petals of Blood* na *Ngaahika Ndeenda*. Ombi lao lilipokubaliwa, walimsomea Jomo Kenyatta, bila shaka nje ya muktadha, vifungu na sentensi na maneno yaliyodaiwa kuwa ya uchochezi kama ushahidi kwamba nilikuwa na njama ya kutekeleza maovu. Walimsihi Kenyatta kuwa njia ya pekee ya kuzima njama hizo – vyovyote zilivyokuwa- ni kumtia kizuizini mtu aliyekuwa na fikra za aina hiyo. Wengine walipendekeza kifo moja kwa moja, kama ilivyokuwa kwa J.M. Kariuki, lakini baada ya kutafakari upya, fikra hiyo ilipingwa kwa ajili ya ‘utengamano wa kitaifa’. Kwa hiyo, nilipelekwa kizuizini! (Tafsiri Yetu).

Motifu ya masaibu yaliyomkumba Ngugi wa Thiong’o inajitokeza pia tunapomchunguza mwandishi Abdilatif Abdalla. Mshairi huyu anafahamika sana kwa diwani yake ya ushairi ijulikanayo kama *Sauti ya Dhiki* (1973) aliyoitunga akiwa kifungoni tangu Machi 1969 mpaka Machi 1972. Abdilatif Abdalla (1973:xiii) anasema:

Ingawa hapa si mahali pa kueleza sababu ya mimi kufungwa, naona ni dharura niitaje kwa vile ambavyo pengine nisingeyatunga mashairi haya kama nisingelikuwa nimefungwa. Sababu ya kufungwa ni kwamba nilipatikana na “hatia ya kuchochea watu kuipindua Serikali ya Kenya kwa kutumia silaha” baada ya kuandika, kuchapisha na kuisambaza kwenye miji kadha wa kadha ya Jimbo la Pwani la Kenya karatasi niliyoiita *Kenya: Twendapi?*

Mwandishi mwingine ambaye tajiriba zake zinakaribiana na za Ngugi wa Thiong’o na Abdilatif Abdalla ni Katama Mkangi. Mwandishi huyu alikuwa mkosoaji mkubwa sana wa serikali ya Moi. Alikuwa mmojawapo wa watu waliopigania sana demokrasia nchini Kenya mnamo miaka ya 1980. Kutokana na misimamo na maoni yake, Mkangi alikamatwa mnamo tarehe 5 Machi 1986 kwa madai ya kuwa mwanachama wa kundi la *Mwakenya*, na kuwekwa kizuizini kwa miaka miwili. Wasomi wengine waliokamatwa pamoja naye kipindi hicho ni pamoja na Profesa Isaiah Ngotho Kariuki na Maina wa Kinyatti. Baada ya kuondoka kizuizini, Mkangi alikaa kwa muda mrefu bila ajira. Hakuweza kurudi katika chuo kikuu kufundisha

kwa sababu ya kuitwa ‘mwasi’. Akionesha muumano na mfanano wa kimawazo na kiitikadi uliopo baina ya Ngugi wa Thiong’o na Abdilatif Abdalla, Kresse (2016:2) anasema:

[...] This links Abdilatif Abdalla to his friend and comrade Ngugi wa Thiong’o, who has often pointed to Abdalla as a comparable role model of political critique and a leading figure in African literature, also because of his insistence on raising fundamental and uncomfortable questions that need to be addressed. [...] The two are indeed comparable in their commitment to the moral and political struggles of their home country, and in their conviction that various forms of literary expression – including pamphlets – provide a way of engaging in these struggles [...] Both continued this work in exile from London (and elsewhere), in resilient opposition to the Moi regime.

[...] Hiki kinawaunganisha Abdilatif Abdalla na rafiki na mshirika wake Ngugi wa Thiong’o, ambaye mara nyingi anamwona Abdilatif Abadalla kama kielelezo chema katika ukosoaji wa kisiasa na mwandishi mahiri wa fasihi ya Kiafrika, asiyetetereka katika kuuliza maswali muhimu ambayo yanapaswa kujibiwa. [...] Wawili hao, kwa hakika, wanaweza kulinganishwa kwa misingi ya kujitolea kwao katika mapambano ya kimaadili na ya kisiasa katika nchi yao, na katika imani yao kwamba nyenzo yoyote ile ya kujieleza kimaandishi – ikiwemo vijitabu- ni njia ya kutumika katika mapambano hayo [...] Wote waliendeleza juhudi hizi wakiwa uhamishoni London (na kwingineko), katika kupinga serikali ya Moi (Tafsiri yetu).

Tunakubaliana na maoni haya kwa misingi kwamba kuna uwezekano mkubwa wa waandishi walioandika katika kipindi sawa na mazingira sawa kuwa na mwitiko sawa kuuhusu jamii yao. Kitovu kinachowaunganisha Ngugi wa Thiong’o na Abdilatif Abdalla mbali na itikadi yao ya kuegemea Umaksi, ni utawala wa Moi ambao watunzi hawa hawakukubaliana nao. Akishadidia mtazamo wa Kresse (*keshatajwa*), Mbatiah (2017) anasema:

Both Ngugi and Mwangi are prominent writers whose works are widely-read and studied in East Africa and beyond. The two writers are also scholars, though in different fields. Ngugi is a literary scholar-cum-writer, while Mwangi is a sociologist. [...] Nevertheless, the two write as Kenyans, portraying the suffering of the people, their dreams and aspirations. Most importantly, the two writers share the same political ideology which heavily leans towards Marxism. They were both arrested and detained by Kenyan authorities for being suspected to be working to bring down the government. Although they were later released, they were not allowed to go back to their teaching jobs at the University of Nairobi.

Ngugi na Mwangi ni waandishi maarufu ambao kazi zao husomwa na wengi Afrika Mashariki na kwingineko. Watunzi hawa pia ni wanazoni,

ingawa katika nyanja tofauti. Ngugi ni mwanafasihi, mhakiki na mwandishi ilihali Mkangi ni mwanasosholojia. [...] Hata hivyo, watunzi hawa huandika kazi zinazosawiri dhiki za umma, ndoto na matamania yao. Muhimu zaidi ni kwamba, watunzi hawa wana itikadi sawa ya kisiasa ambayo inaegemea sana Umaksi. Wote wawili walikamatwa na kuwekwa kizuizini. Ingawa baadaye waliachiliwa huru, hawakuruhusiwa kurejea kufundisha katika Chuo Kikuu cha Nairobi (Tafsiri yetu).

Hatuwezi pia kuzungumzia nafasi ya wanaharakati wasomi nchini Kenya bila kumtaja Alamin Mazrui. Mnamo miaka ya 1980, msomi na mwandishi huyu pia sawa na akina Ngugi wa Thiong'o, Abdilatif Abdalla, Katama Mkangi, na wasomi wengine aliwekwa kizuizini kwa sababu ya kuikosoa serikali ya Moi. Katika kipindi hicho, Alamin Mazrui alikuwa mwakilishi wa wahadhiri kwenye Chama cha Kitaifa cha Wahadhiri cha Kenya, tawi la Chuo Kikuu cha Kenyatta. Baada ya kuachiliwa huru mnamo 1984, alienda uhamishoni nchini Marekani. Mnamo 1988, Mazrui alichapisha mkusanyo wake wa mashairi, *Chembe cha Moyo*. Mashairi mengi kwenye mkusanyo huu wa mashairi huru yanaakisi tajiriba za mwandishi alipokuwa gerezani.

Mwandishi mwingine ambaye aliwahi kukabiliwa na udhibiti ni Euphrase Kezilahabi. Riwaya iliyomtia matatani Euphrase Kezilahabi ni *Rosa Mistika* (1971). Hii ni riwaya ya kidhanaishi ambayo kwa kiwango kikubwa inaitashtiti na kuikejeli dini ya Kikatoliki. Kutokana na tashtiti na kejeli hiyo dhidi ya Ukatoliki, kazi hii ilipigwa marufuku nchini Tanzania miaka ya 1970. Kuhusu hatua hiyo, Chuachua (2011:168) anaandika:

Mambo kama haya, aliyoyazungumza Shaaban Robert, yalishawaweka pabaya waandishi wengi. Kwa mfano, Ngugi wa Thiongo alipoandika kazi yake ya *Ngaahika Ndeenda*, alionekana ameusaliti Ukristo. Euphrase Kezilahabi alionekana kuidhalilisha Kanisa Katoliki ali-poandika kazi yake ya *Rosa Mistika*. Kwa nini Shaaban Robert asipate misukosuko kama hiyo? Tunaamini kuwa pengine katika wakati wake, wasomi walikuwa wachache, hivyo maandishi haya hayakusomwa ipasavyo.

Chuachua anauliza swali muhimu ambalo linakinzana na swali tulilouliza mwanzoni mwa makala haya. Je, mbona hatuoni waandishi wengi wakijikuta matatani siku hizi kama ilivyokuwa katika enzi za akina Ngugi wa Thiong'o, Abdilatif Abdalla, Alamin Mazrui, Katama Mkangi na Euphrase Kezilahabi?

Hatua ya kumuorodhesha Euphrase Kezilahabi pamoja na watunzi kama vile Ngugi wa Thiong'o, Abdilatif Abdalla, Alamin Mazrui na Katama Mkangi inaweza kuzua (ma)swali kwa kuwa mtunzi huyu anaegemea zaidi itikadi ya udhanaishi kuliko Umaksi. Katika kutoa mwanga kuhusu suala hili, tunakubaliana na Mulokozi (1978:2) anaposema:

Kezilahabi ameeleza kuwa [...] anawaandikia wakulima. Labda hili ni jambo la kufanyia uchunguzi ili kujua ni wakulima wangapi wanasoma vitabu vyake [...] Walakini jambo linaloonekana zaidi katika riwaya zake ni kwamba labda haandikii wakulima (hasa wakulima maskini) na vibwanyenye. Kezilahabi ni mwandishi anayetazama masuala mengi na katika vipengele vingi, si rahisi kumweka katika tapo moja tu. Hata hivyo kijumla twaweza kusema kuwa itikadi ya maandishi yake kwa kiasi kikubwa ni ya kikulima yenye kulaani ubepari na inayotukuza maisha ya nusu-ujima ya mashambani.

Maoni haya yanatupatia msingi wa kuhalalisha hatua yetu ya kumweka Euphrase Kezilahabi katika kundi moja na watunzi hao wengine ambao itikadi zao zinadhihirika wazi kwamba zinaegemea Umaksi.

5.0 Athari za Udhhibiti kwa Waandishi na Utunzi wa Fasihi

Baada ya kuangazia sura, aina za udhibiti na tajiriba za baadhi ya waandishi tuliowateua, inabainika wazi kwamba athari za udhibiti wa maandishi au fasihi zinaweza kuwa ama chanya au hasi. Athari hasi ni pamoja na zifuatazo.

- i) Waandishi hulazimika kukimbilia uhamishoni ili kuokoa maisha yao. Kati ya waandishi ambao tumekwisha kujadili tajiriba zao, imebainika wazi kwamba Ngugi wa Thiong'o, Alamin Mazrui, na Abdilatif Abdalla walilazimika kukimbilia uhamishoni.
- ii) Waandishi wanaweza kuogopa kuandikia masuala nyeti au ya kisiasa na hivyo basi kuishia kuandika fasihi chapwa au masuala ya kimapenzi. Katika mfumo wa kibepari, udhibiti wa fasihi unaweza kuwafanya waandishi kutungia masuala ya kimapenzi kwa misingi kwamba ukachero huwa umedumishwa. Mwandishi asiyetii matakwa ya serikali, kama ambavyo tumeona, anaweza kunyanyaswa. Kuhusu suala hili, Maillu (2014: 20) nasema:

In 1973, in my attempt to impress my 'concubine', the public, I published a book called My Dear Bottle that, from face value, sounded like cheap comedy. Actually, the book had been inspired by a poem I had written called "Mathare Valley." [...] I wanted to criticize the government [...] I had sent the poem to the Nation for publication, but it had been returned to me by an editor with a comment saying: "If we publish this poem, Kenyatta will destroy you and we'll be in trouble as a newspaper." So I decided to create a drunkard as the main character in my book and let him say everything for me [...] it took time for Kenyatta's men to discover I was more serious than they had thought in my employment of a musical instrument to attract Lisa more to me than to Kenyatta [...] Kenyatta's men, indeed, snatched my special music instrument and destroyed it. Prof Ngugi wa Thiong'o has a bigger story to tell about how Kenyatta destroyed his musical instrument through detention [...] The more I wrote, the more I realized that there were

topics which touched the States raw nerve and, of course, there were consequences that would have left me in big trouble. I discovered that the State was not bothered at all when I wrote about clouds, sex, fidelity and infidelity, God and His Creation, making money and marrying many wives.

Mnamo 1973, katika jaribio la kuwafurahisha wasomaji wangu, nilichapisha kitabu kinachoitwa *My Dear Bottle*, ambacho kilionekana kuwa futuhi ya kawaida tu. Kwa hakika, msukumo wa kukiandika kitabu hicho ulitokana na shairi nililokuwa nimeliandika lenye anwani “Mathare Valley.”[...]Nilitaka kuikosoa serikali [...] Nilikuwa nimelituma shairi hilo kwenye gazeti la *Nation* ili lichapishwe, lakini likarejeshwa kwangu likiwa na maoni ya mhariri kwamba: “Ikiwa tutachapisha shairi hili, serikali ya Kenyatta itakuadhibu na kampuni yetu itakuwa matatani.” Kwa hiyo, niliamua kumtumia mlevi kama mhusika mkuu katika kitabu changu ili aseme kwa niaba yangu [...] iliwachukua kipindi kirefu maafisa katika serikali ya Kenyatta kugundua kuwa nilikuwa na maana kubwa ya kutumia kikaragosi kuwavutia wasomaji wangu bila kushukiwa na utawala wa Kenyatta. [...] Maafisa wa serikali walinipokonya ala yangu na kuiharibu. Prof Ngugi wa Thiong’o ana makubwa ya kusimulia kuhusu jinsi Kenyatta alivyoharibu ala yake kwa kumweka kizuizini [...] Kadri nilivyoendelea kuandika, ndivyo nivyogundua kwamba kuna masuala niliyoyaandikia ambayo yalilihangaisha Serikali, na bila shaka, kulikuwa na matokeo ambayo yangeniweka matatani. Niligundua kwamba Serikali haikujali hata chembe nilipoandika kuhusu mawingu, ngono, uaminifu na uzinzi, Mungu na viumbe vyake, jinsi ya kupata pesa na kuoa wake wengi (Tafsiri yetu).

- iii) Kutokana na hoja (ii), athari nyingine ya udhibiti ni waandishi kujikuta wakitekeleza udhibiti binafsi (*self censorship*) kama ambavyo David Maillu alifanya. Kulingana na dondoo ambalo tumewasilisha hapo juu, kwa kuogopa rungu la dola, waandishi au watunzi hujikuta wakitunga kazi ambazo hazikosoi serikali au watawala bali hujihusisha na masuala ‘mepesi’ kama vile mazingira ambayo hayafungamani moja kwa moja na siasa.
- iv) Waandishi na wanaharakati wanaoandamwa na rungu la dola mara nyingi huvumbua mbinu za kiubunifu za kusimba (*encode*) kazi zao ili iwe vigumu kwa serikali kugundua uzito wa kazi hizo. Tunaamini kwamba hali hii ndiyo iliyompa msukumo mwandishi Katama Mkangi kuandika riwaya zake mbili, *Mafuta* (1984) na *Walenisi* (1997), kwa mtindo wa kimafumbo. Riwaya hizi zinafanana kwa kuwa zinajihusisha kwa kiasi kikubwa na masuala ya kisiasa. Kazi hizi zinachunguza jinsi mfumo wa kisiasa unaodhibitiwa na tabaka la watu wachache unavyoweza kuathiri maisha ya waliotawaliwa

kijamii, kiuchumi, kisiasa na hata kisaikolojia. Hoja hii inadiliwa pia na Matundura (2018:13) anaposema:

Walenisi ni riwaya iliyoandikwa kwa mtindo wa fumbo. Katika miaka ya 1980 na 1990, Serikali ya Kenya wakati huo haikutaka kukosolewa. Wakati huo, vyombo vya dola – mathalani mahakama, magereza na polisi vilitumiwa kunyanyasa raia. Kwa hiyo, watu wengi, wakiwemo waandishi waliogopa kukwaruzana na utawala. Mkangi aliamua kutunga *Walenisi* kwa njia ya fumbo ili kuepuka rungu la dola. Dzombo anahukumiwa kifo na mahakama kwa madai kuwa kavunja sheria za nchi. Baada ya kuwekwa kwenye sayari ya mauti, mahakama ilifikiri Dzombo ameangamizwa na sayari hiyo ya kifo, lakini Dzombo aliithibiti kwa uhodari na ujasiri mwingi. Chombo hicho kinampeleka katika ulimwengu mpya unaokuwa funzo kubwa kwake – funzo analoweza kulitumia kuielekeza nchi yake katika mfumo mwingine unaolinda maslahi ya walio wengi.

Njogu na Chimera (1999) wanaiona riwaya ya *Walenisi* kuwa taashira ya safari ya maisha ambapo mtu anajisaka na kujiuliza: Yeye ni nani? Anatoka wapi? Anaenda wapi katika mustakabali wa jamii yake? Wataalamu hawa wanasema kuwa safari ya Dzombo inaangalia muumano wa jana (historia), leo na kesho. Kwa hiyo, tunaweza kudai kwamba Mkangi alitunga kazi zake kwa mtindo huo wa kiubunifu kwa sababu za udhibiti wa kiserikali.

- v) Athari nyingine chanya ya udhibiti ni kwamba, inachochea utunzi wa kazi za kifasihi. Kama tulivyokwisha kuona, baadhi ya tungo za Ngugi wa Thiong’o, Alamin Mazrui na Abdilatif Abdalla zilitungwa kutokana na tajiriba zao za kufungwa gereza. Lau waandishi hawa wasingalifungwa, huenda hawangetunga kazi hizo. Abdilatif Abdalla (1973:xiii) anasema:

(Mashairi) yaliyomo humu isipokuwa *N’sharudi* (uk. 111) nililolitunga baada ya kutoka, ni mashairi yangu niliyoyatunga nilipokuwa kifungoni huko Kenya, tangu Machi 1969 mpaka Machi 1972. Kwa kuwa maisha ya kifungoni si ya raha, mashairi haya nimeyapa jina la *Sauti ya Dhiki*.

Mwangwi huu wa kutunga kazi zao wakiwa gereza au baada ya kutoka gereza, pia unajitokeza katika *Chembe cha Moyo* (Alamin Mazrui) ambapo mwandishi anasema kuwa alitunga mashairi hayo baada ya kutoka kizuizini. Aidha, Ngugi wa Thiong’o anadai kwamba aliitunga kazi yake *Detained: A Writers Prison Diary* na *Caitani Mutharabaine (Shetani Msalabani)* akiwa katika gereza la Kamiti Maximum. Kwa hakika, kuna kazi nyingi zilizotungwa na waandishi wakiwa magerezani hivi kwamba tuna utanzu wa fasihi ya kigereza au maandishi ya kifungoni.¹³

¹³Katika kipindi cha utawala wa Waingereza nchini Kenya, watu waliofungwa kipindi hicho baadaye waliandika kuhusu tajiriba zao gereza. Watu hao ni kama vile Waruhiu Itote (*Mau Mau In*

Hali hii inaweza tu kutuchochea kudai kwamba ‘miungu wa utunzi’ (*muses*) huenda labda wanawapanda kichwani watunzi wa fasihi na kuwafikirisha sana wana-pokuwa katika mazingira magumu. Vinginevyo, tunaweza kuelezea vipi hali ambapo fasihi nzuri au maandishi ya kufikirisha yanatokana na mazingira ya kigereza?

Je, udhibiti wa maandishi unaweza kuwanyamazisha maandishi? Je, ni upi mustakabali wa udhibiti katika ulimwengu wa kiutandawazi na maendeleo ya sayansi na teknolojia ambapo ni vigumu kudhibiti maandishi na habari zinazowafikia watu? Katika kujibu swali la kwanza, labda kauli ya mshairi Osip Emiliyevich Mandelstam¹⁴ aliyefia njiani akipelekwa kizuizini huko Siberia inafumbata taswira ya suala la kuwanyamazisha maandishi. Alisema:

You took away all the oceans and all the room; you gave me my shoe size room with bars around it. Where did it get you? Nowhere. You left my lips, and they shape my words, even in silence (Mwita, 1998:12).

Mlichukua bahari zote na kila nafasi; na kunipa chumba kidogo mithili ya kiatu changu kilichozungukwa na vyuma. Hilo liliwafikisha wapi? Halikuwafikisha popote. Mliniachia midomo yangu inayofinyanga maneno yangu, hata kwenye kimya (Tafsiri yetu).

- vi) Udhibiti wa maandishi au kazi za kifasihi vilevile una athari ya kumfanya mwandishi awe maarufu zaidi ulimwenguni au miongoni mwa jamii ya wasomaji na vilevile kazi yake kufahamika na watu wengi. Hii inatokana na sababu kwamba, maandishi ambao kazi zao hupigwa marufuku huangaziwa mno kwenye vyombo vya habari. Kadhalika, umma au wasomaji huwa na hamu ya kutaka kujua yaliyomo katika kitabu kilichopigwa marufuku na hivyo basi hukitafuta kwa vyovyote ili wakisome. Mfano mzuri ni kazi ya *After 4:30* (D. Maillu) ambayo ilipigwa marufuku nchini Kenya mnamo miaka ya 1980, lakini ikaendelea kusoma kisirisiri hata na wanafunzi wa shule za upili.

6.0 Hitimisho

Makala haya yameangazia suala la udhibiti wa maandishi ya kifasihi na athari zake kwa uandishi na maandishi wenyewe. Tumeangazia pia aina za udhibiti na jinsi unavyotekelezwa na asasi husika ambazo mara nyingi huwa ni za kiserikali au kidini. Vilevile, makala yameangazia sababu zinazochangia utekelezaji wa sera ya udhibiti. Tumeonesha kwa kutoa mifano, namna maandishi na wasomi mbalimbali hasa kutoka Afrika Mashariki walivyojikuta matatani kwa kujaribu kutumia uandishi kuzikosoa serikali, na matokeo ya juhudi hizo. Makala pia yameonesha maoni ya maandishi hao kuhusu sera ya udhibiti na mbinu walizotumia kuikwepa

Detention, 1963), Gakaara wa Wanjau (*Mwandiki wa Mau Mau Ithamerio-ine*), Maina wa Kinyatti (*A Season of Blood: Poems from Kenyan Prison*, 1995), Kenya: *A Prison Notebook* n.k.

¹⁴Alikuwa mshairi wa Urusi mwenye asili ya Kiyahudi. Alikamatwa na serikali ya Joseph Stalin mnamo miaka ya 1930 na kupelekwa uhamishoni. Alifariki 1938.

sera hiyo. Hata hivyo, ingawa udhibiti ni sera inayoendelea kutekelezwa kila uchao, katika miaka ya 2000 na kuendelea, hatujaona waandishi wengi wakijikuta matatani kwa sababu ya uandishi. Hali hii inaweza labda kuelezwa kwa misingi kwamba nafasi ya demokrasia imepanuka katika nchi nyingi za Afrika na kote ulimwenguni. Makala pia yameibua suala la mustakabali wa sera ya udhibiti wa maandishi katika enzi ya sasa ambapo maendeleo ya teknolojia yameshika kasi. Kwa hiyo, imebainika kwamba udhibiti wa fasihi una athari chanya na hasi si tu kwa uandishi wa fasihi Afrika Mashariki bali pia kote ulimwenguni. Liwalo na liwe, udhibiti hauwezi kuwanyamazisha waandishi wala kuwakatisha tamaa na ari zao za kupigania usawa na kuzikomboa jamii zao.

Marejeleo

- Abdalla, A. (1973) *Sauti ya Dhiki*. Nairobi: Oxford University Press.
- Achebe, C. (1975) "The African Writer and the Biafran Cause". Katika *Morning Yet on Creation Day*. London: Heinemann.
- Chuachua, R. (2011) *Itikadi Katika Riwaya za Shaaban Robert*. Dar es Salaam: TUKI.
- Craig, D. [Mh] (1975). *Maxists on Literature: An Anthology*. Middlesex: Penguin Books.
- Eagleton, T. (1976) *Marxism and Literary Criticism*. London: Routledge.
- Ifeduba, E. (2018) "Book Censorship in Nigeria: A study of Origin, Methods and Motivations, 1805-2018". Katika *Library Philosophy and Practice* (e-journal). 1954. <http://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/1954>. Ilisomwa tarehe 19, Oktoba 2022.
- Jonathon, G. na Nicholas, J.K. (2005) *Encyclopedia of Censorship, New Edition*. New York: Facts On File Inc.
- Killam, G.D. (1984) *The Writing of East & Central Africa*. Nairobi: Heinemann.
- Kresse, K. (2016) "Kenya Twendapi?: Re-reading Abdilatif Abdalla's Pamphlet Fifty Years After Independence" Katika *Africa/volume 86(1)*:1-32
- Mazrui, A. (1988) *Chembe cha Moyo*. Nairobi: Heinemann.
- Maillu, D. (2014) "When I risked my Life to Woo Readers from the State". Katika *Saturday Nation*, 15 Novemba 2014. uk 20.
- Matundura, B. (2018) "Mkangi aliandika Walenisi kwa mafumbo kuepuka rungu la dola?" Katika *Taifa Leo*, Machi 2018. uk. 13.
- Matundura, E. (2011) 'Have writers lost their sting?' Katika *Sunday Nation*, Desemba, 2011. uk 25
- Mbatiah, M. (2001) *Kamusi ya Fasihi*. Nairobi: Standard Textbooks Graphics and Publishing.
- Mbatiah, M. (2017) "Visions of the Future in East African Fiction: A Comparative Exploration of Selected Works in Kiswahili and English". Katika *Kiswahili*, Juz. 80(1): 137-145.

- Mulokozi, M.M. (1978) "Mapitio ya Dunia Uwanja wa Fujo". *Kiswahili* Juz. 50(1)
- Mwita, C. (1998) "Writers Refuse to Be Silenced". Katika *Sunday Nation*. 10 Mei 1998, uk. 12.
- Njogu, K. na Chimera, R. (1999) *Ufundishaji wa Fasihi: Nadharia na Mbinu*. Nairobi: Jomo Kenyatta Foundation.
- Sanders, R. na Bernth, L. (2006) *Ngugi wa Thiong'o Speaks*. Nairobi: James Currey & EAEP.
- Shivji, I. (2012) *Insha za Mapambano ya Wanyonge*. Dar es Salaam: TUKI.
- wa Thiong'o, Ngugi (1981) *Ngugi Detained: A Writer's Prison Diary*. Nairobi: East African Educational Publishers.
- wa Thiong'o, Ngugi. (2003) "Licence to Write: Encounters with Sensorshi" Katika *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East*, Juz. 23, Na. 1&2: 54 – 57.
- wa Thiong'o, Ngugi (1981) *Writers In Politics*. Nairobi: EAEP.
- Uduak, U.E. & Mbuotidem O.U. (2017) "Censorship and Its Influence on the Book Industry in Nigeria". *International Journal Advances in Social Science and Humanities*, Juz. 15 (1): 28-34.
- Wamitila, K. (1998) "Unlocking Katama Mkangi's *Walenisi*: A Case of Parabolic Narrative?". *Kiswahili* Juz. 61: 83 – 93.
- Wamitilla, K.W. (2003) *Kamusi ya Fasihi: Istilahi na Nadharia*. Nairobi: Focus.